

nálam, érdemesebbeket a halál se juttat: én soha se éreztem magam írónak, csak amatőrnek. Én becsületes foglalkozásom szerint könyvtár- és múzeumigazgató vagyok, de szívem szerint is az, s életem nagyobb részét a szegedi Kulturpalota teszi meg, a melybe harminc évemet beleöltem, mert így esett jól. Író csak sokad-sorban vagyok, s ez lettem először azért, mert az ősök csontjaiból nem lehet élni s most már annyi a hívem, mint írónak, hogy nem csálhatom meg és nem hagy-hatom őket cserben a toll letevésével. És — sajnos — a kiadói is résen vannak. Persze hogy most a betegségem nem fog-e ki a kiadói mon is, a rajongói mon is, ezt nem tudhatom.

*

Hogy az írásaimból kinek mi tetszik, mi nem, az természetesen az egyéni ízlés-sen és még száz komponensen múlik. Hogy tárcáim közül ősi aprócseprő történe-tem fogják meg, amiknek a magam kis élete a tárgya, annak valószínűleg az a megértése, hogy azokban sok a líra, s ön lírikus természet, mint ahogy én lírikus költő maradok halálos holtomig, még ha betűszámolt írnék is. Az Ének-et megírnom gyönyörűség volt, nagyon belülről jött, s talán ezt érzik rajta az embe-rek. Már évekkkel ezelőtt megjelent az amerikai fordítása Newyorkban, azóta a angliai Londonban s valamennyi közt a legszebb kiadás a hollandi, a múlt év novemberében: ebben az a meglepőbb, hogy mint hollandi kiadóm értesít, már készül a második kiadás s öszre megjelenik az Aranykoporsó is.

Bocsássa meg, hogy ennyit fecsegtam magamról — de aki a nyomtatott fecse-géseimmel összeszokik, az tán megbocsátja ezt is.

Mély tisztelettel csókolja a kezét

Móra Ferenc

A maroslelei uradalmi cselédség élete a fölszabadulás előtt

Egyévtizedes fölszabadulását ünnepli október 7-én a maroslelei volt uradalom cselédsége. Tíz esztendő gazdasági és kulturális fejlődésének hatalmas eredményei mögött azonban még mindig elevenen él a többévtizedes múlt nélkülözése, jogfosz-tottsága, szenvedése, a csanádi püspöknek és székértelőnek, csendőreinek, pallérainak, intézőinek bánásmódja.

A volt uradalom cselédségének élete különösen az uradalom kapitalizálódása után, az 1890-es évektől vált egyre nehezebbé. Eddig még erősen feudál-patriarkális viszony volt Kis-Lele telepesei és az uradalom között. Első vezetőit és kisszámú cselédségét a telepesek zsellerei, később pedig a kapitalizáló uradalom által le-romboltatott Kis-Lele tönkrement lakóinak egy része adta. Az ó-falu lerombolása fordulóponthoz vezetett mind az uradalom, mind pedig a cselédség életében. Ettől az időtől kezdve már több helyről települt cselédséget, szervezett gazdálkodást, s ezzel együtt növekvő kizsákmányolást, s igen kevés állandó cselédet találunk. A cse-lédség az alávetettség, bánásmód miatt egyre inkább a nagy- s később a kisbér-lők szolgálatába menekült. Ott sem volt ugyan virágosabb az életük, hisz nehezebb és több munkát kellett végezniök, de valamivel több járandóságot kaptak, s családi életük békéjét, erkölcsét sem veszélyeztették annyira a bérlők, mint az uradalom intézői, pallérai. Erről a hányavetett életről így emlékezik meg 81 év távlatából Árva Mátyás:

„Otéves koromba a makai tnyákon libapásztorkodtam. Ott rossz hejem vót. A gazda fia sokszó mögvert a nyűggé. Onnan hazakerütem. Kingécre möntem. Ott pujkapásztor mög libapásztor vótam. Ott jó hejem vót, csak Sándor bácsi sűrűn mögvert az instránggá. Asztán mikó onnan agyüttem, Csányi Antal erdőör mellett nevelkődtem. Ügy 18 éves koromig vótam ott. Oskolába nem jártam. Ott vót a Marus, — fürdöttem, — avvót az oskoln. Kosztot mög ruhát kaptam évönte, egy forintot mög havonta. Onnan Pálfiho attak be Szöged városába. Három évig vótam ott gulyás, mög kanászbujtár. Mikó azt mondták: Matyi, mánis ugrottam, mint a szikra. Ott még mosogattam is. Onnan möntem katonának. Mikó haza-gyüttem, az uradalomhó átam hónaposnak. Egy hónapra két véka búzát,

négy kiló szalonnát, negyed kiló sót, paprikát, mög tán még étetöt is attak. De Pálfiná jobb helyem vót. Vótam részös is. Akkó 5 mázsa búzát, 5 mázsa árpát, 1 lánc kukorica földet, 100 szögöl krumplicföldet, két szekér szalmát, mög még pésztt is attak. Tűzrevalót nem attak, de anyám lopott. Onnan Lenovicshó, mög Nákóhó mõntem bérösnek. 24 éves korombi vötte ̄ a nallánt, mögfeleségösöttem. Nyóc hónapig az anyámná vótunk. De nem vót szöröncsénk a jószágokhó. Ha malacot vöttem, mindig mögdöglött. Ekkó mögént az uradalomhó átam. Karikarészös mög napszámos löttem ott. Vót olyan nyár is, hogy két mázsa búzát kerestem. Egyiket ̄vittem a bótba, a másikat mög a marokszödőnek áttam. Nem is akartam én sokáig szögáni. Csakhogy mögszabadujjak, négyökrös szekérre körrösztü-kasú mõntem mindönön. Estére osztán hivátott is Hitel Oszkár intéző csössze. En ̄mõntem, de elsőbb egy nagy taljانبicskát töttem a zsebömbe: Jó összeszittak. En ekkó otthattam őket. Nem akartak eleriszteni, mert én nem feküttem ám a fülemre. Még a bérösgazdát is ̄nkötöttem fő. Utánnam is kiátott a csössz, hogy mõnnyek ám azé majd napszámrá! Ezután a kiségepekné dógoztam."

Arva Mátyás rövid kis életrajzában leplezetlenül áll előttünk a ferencjózsefi kor utolsó, s a Horthy-kor első évtizedének cselédsorsa és észjárása. A 91 éves Vincze János is hasonlóképpen gondol cselédmultjára. Ő már egy-két éves korától az uradalomban nevelkedett. Apjával dolgozott, ki béres és gulyás volt. Önálló munkáját napszámoskodással és hónaposkodással kezdte.

"Úgy 50 éves vótam, — monda János bácsi — mikó öregbérös löttem. Néccő soroztak, de nem tanátak alkalmasnak. Az uradalom bikája mög-taposott. Nem fájt akkó, hanem úgy éjjelfele. Nem vót az a világ akkó, hogy gyerünk, mutassuk (az orvosnak — MM.), hanem csak... maj möggyógyul. Aszt jó van. Vért hántam. Őt vagy hat évig húztam az első-bérösszegöt. En kötöttem fő a többit. Nyáridőbe két órákkó aszt möghúztam (a csöngöt — MM.). Télön mög négy órákkó Olyan álmosak vótak az embörök, hogy mõnt az ökör, szántott, oszt ők mög elaluttak. Ha mán egy kis idő vót, humták bē a szömüket. Hijába, szoga vót az embör. Vasárnap? Főkötünk. Ha ̄végezölődött az embör a jószág körü, takarítottuk az udvart, kentük mög a tajigákat, szörszámokat. Magának sē birt dógozni az embör sömmi sē. Ha tán egy-két órát udot szoritani. Ha valaki rosszat csinát, nem tudott számóni valamivē, ami az uradalomé vót, kifogták a fértálpézbū. Ha engedetlen vót, gyütt a fértáj, kitēt az ideje. De igöncsak újévkó. Akkó aszt monták neki, hogy: okoskodhat másfele. A szögény embörnek sösē vót jó. Ha nagyobb mulaccság vót a majorokba, akkó Makóru gyüttek bürdudások. Gyütt egy Kuku-tyinbū (a mai Ferencszállásról — MM.) is. Sivalkodott, (t. i.: a börduda) maj mög süketüttem. A hatpottyanóst járták. Hát ki tuggya, hogy is vót. Néköm uram, nagyustor, avvót az én muzsikám. (Disznótorkó röggelig is mulattunk, mē akkó vót kedviünk. Csak danótunk, mög ittunk. Citura, tambura vót. Evi kommciónk legutóbb mán 12 mázsa búza, 7 mázsa árpa, 22 kiló só, 1200 öl kukoricaföld, 200 öl veteményös, egy tehén-tartás, 1—2 koca mög südőtartás, szabadlakás mög fütés vót. Valami pésztt is attak. A szalonna. — a mindig pállott mög avas vót. Vót, hogy az asszonyok odavágták. (Ha szalonnát ádtak, akkor árpát nem — MM.) A kukoricát az asszonyok munkáták. Néha mink vasárnap segítöttünk nekik, ha jutott rá (t. i.: idő — MM.) Vasárnap templomba ritkán mõntünk. Aki templomba akır mõnni, nē ájjon ̄ bérösnek. Ott első az ökör vót, asztán a mise. E vagjok mán avúva, ojan vagyok én mán, mint az odús fa. A béle mán kirohatt, de a széle még hajt. Nem ébréköny előttem sömmi A Dezső-majorba is, a Sándor-majorba is a szögátam. Nyulat is hajtottam télön az uradalomnak. Tuggya, mit kaptunk érte? Amit a Nagy ács. (Szólás: annyit tesz: semmit! — MM.) Ha valaki nem mõnt, nem kapott munkát. Nagy észbe tartották eszt is, mög hogy ki hova szavazott."

Arva Mátyás és Vincze János azonban ha keveset is, de tudott változtatni sorsán. Cselédeskedésükkal, napszámoskodásukkal a törpebirtokosságig küzdöttek föl magukat. Ilyen szerencséje azonban csak keveseknek volt. A sokcsaládások előbb

vagy utóbb otthagyták az uradalmat, mert a konvencióból megélni nem tudtak. Laczkó Péter s a hozzá hasonló korúak nagyon jól emlékeznek még Szántó Béni bácsira, kire a koldústarisznya várt többévi szolgálatának fölmondása után.

„Amikő 1919-be hazagyüttem a háborúbú, akkő gyütt ide, vagy legfőjebbe egy évvő azelőtt az uradalomba Béni bácsi. De itt akkő a cselédöknek nem vót munkájuk. Ezé nem vötték fő. Maj csak 25—26-ba. Nagyon sok csalággya vót. Béni bácsi még télön is kapca nékü járt. A nagyobbik fia 20 filléré (melyet segítésképpen adtak neki — MM.) ingbe szaladozott a hóba. A többi gyérök majnem mesztelen vót. A 30-as évek elejin möntek é az uradalombú. Járt még át az öreg kúdúni, mē csalággjai nem segítötték. De amikő mögtutta, hogy mink is benn lakunk a faluba, nem járt többet felénk, mē biztosan szégyölte magát.“

Béni bácsiék s a többi cseléd életére Medgyesi Mihály így emlékezik:

„Égy szobába alutt az egész család. Olyan hatalmas bűz vót ott, hogy ébszéhlhetetlen. Különösen össze, amikő a mögázott ruhájukat szárították a kemöncén. Másik nem vót nekik, másnap mög dógozni köllött. Béni bácsiékknak még sokszó kényerük sē vót. Ha égy kényeret az asztalra töttek, a gyérökök valósággá úgy marcangóták szét. Nagy családoknak keserves vót az. Szalmán alutttak. Égy asztaluk mög égy székiük vót. Mindig előre ötték a fértájt. Még tán késük sē vót. Pedig nem vót részögös az öreg. Mégcsak az köllött vón azoknak a disznóknak! Nem löhetött ott ilyesmit csináni! Úgy kütték é Béni bácsit. Aszt monta a püspök, hogy szégyönt hoz az uradalomra.“

Igen sokan azért hagyták ott az uradalmat, mert nem akarták, szégyelték, — mondja Annus Mihály 81 éves volt gulyás — ne mondják, hogy „no, az is az uraságná halt mög.“ „Néköm jó helyem vót, de mégse szerettem, mē olyan vót, mint a Csillagbörtönbe“ — toldja meg Mihály bácsi. Egypáran azért mégis munkájuk közben fejezték be cselédsorsukat. Venczel István volt cseléd Nagy László kiöregedett cseléd társa temetésén életükre gondolván, ekkép alakította át gondolatában Lajos bácsi temetési búcsúztatóját:

„Amíg éltem e világba,
A püspökné is szógátam.
Kilenc álló esztendeig
Cselédgulyás is vótam.
De mostmán émögyök,
Az ég ágyon titöket.“

A hátúsó csász ökrömet
Kendre hagyom sógorom,
Aszt az ötváros szűrömet
Jóska fiamra hagyom.
En mostmán émögyök,
Az ég ágyon titöket.“

Elbúcsúzott szegény Lajos bácsi, örököül hagyva fiaira ökreit, egyéb munkaeszközeit s kevés kis ruhácskáját. De boldogságot s megélhetést ő nem hagyhatott családjára. Csak addig volt becsülete a cselédnek, míg dolgozni tudott. Ha megbetegedett, a kilakoltatás és munkanélküliség napjai szakadtak a szegény családra. Így járt özvegy Gémes Józsefné is, aki ekkép beszéli el életük tragédiáját:

„Az uramék talán 1940 táján szálfát hordtak. Égy ilyen nagy fát tizenketten vittek. Éccő Török József a hóba elesött, így az uramra neheződött a súly. Mán estére fájláta a hátát. A doktor 3 napra ki is írta, mög írt neki valamilyen fehér port. Három nap után újra csak munkába mönt. De a hátát csak fájláta. Ekkő újra émönt az orvosho, aki nemrégön gyütt a falubú. Ez mingyá rögönre kütte. A vizsgálat után aszt monták az uramnak, hogy lē köll kapcsóni a jobb tüdejét. Ő bele is egyezött. Utána 3 hét pihenést kapott. Mikő lételt a pihenő, a trágyakihordásho osztották be. Az mög nagyon nehéz vót neki. Az emögétés miatt biztosan, — mán akkő este orrán-száján gyütt a vér. Másnap röggő H. O. intézőhöz möntem, hogy valami könnyebb munkára ossza be az uramat. H.

*aszt montá, hogy: „ütetheti piros foletszékbe, úgy sē lössz belüle embör.“
Mikő tovább nem tudott dőgozni, fömonták neki, mög ki is lakótattak.
Ugy gyűttem be a faluba lakni emmiatt. Pedig vót még az uradalomba
lakás.“*

Egy másik béres, Nagy Lajos meg balesete után, bár fölgyógyult, mégiscsak háronnegyed konvenció lett.

* *

A maroslelei cselédség ma már a maga gazdája, saját földjén dolgozik. Így teljesedett régi óhaja, melyért már 1879-ben, 1902-ben s az 1920-as évek után küzdött. Az akkori „földreformok“, a magas megváltási árral juttatott házhelyek és „örökföldek“ kiosztása azonban igazságtalan, s kiábrándító volt. Igen sokan vonakodtak is az „örökföldek“ elfogadásától, s helyette inkább haszonbérleteket kívántak. Többen még Temesvárra is elmentek, beszéli Madarász István, csak hogy lebeszéljék a püspököt az „örökföldek“ „adományozásáról“. Feltették, nem akarták „reszkírozni“ házukat, mondja R. Tóth Sándor volt kisbíró, melyet apáik, nagyapáik kuporgattak össze. Az 1902-es „földosztáskor“ a többség azonban — nagy földéhségében — ragaszkodott a földjuttatáshoz, s harminc-negyven tagú küldöttség ment Makóra Breisach Béla plébános vezetésével a püspökhöz, hogy az 1879-ben házhelyjuttatásban nem részesültek is földhöz juthassanak. Desseffy Sándor püspök azzal „nyugtatta“ meg a küldöttséget: „Nézzék, kedves híveim, az a birtok nem azért van, hogy kiosszuk. Az a község azért van, hogy legyen a birtoknak munkása“. Így meséli ezt Benkő János, a küldöttség egyik tagja. A püspök s az akkori kormány azonban mégsem tudta elgáncsolni a földigénylők nagyobb méretet öltött követelését. Minthogy előzően is jól járt a hasznavehetetlen házhelyek juttatásával, remélte, most is jó kilátás nyílik a silányabb minőségű földek eladására. Így is lett.

Az 1925-ben kiosztott O. F. B. földek juttatása jellemzi legjobban az úri Magyarország „földreform“-politikáját. Az igénylők közül 96-ot utasítottak el különféle indokokkal. A cselédség nagyrésze nem kapott földet. A félholdtól két holdig juttatottak többsége pedig a 30-as évek elején volt kénytelen gazdasági eszközök, a törlesztés, a kamatok és az adózás nagy mértéke miatt megválni földjétől. Az Országos és a szegedi Levéltárakban se szeri, se száma azoknak a földlemondási és átadási iratoknak, melyre a cselédség s a község agrárproletár, uradalmi hónapos s napszámos családai kényszerültek. Sokan kényszerültek újra vissza béresnek, napszámosnak az uradalomba, ahol gazdasági, politikai és kulturális elnyomás, erkölcsi kiszolgáltatottság várt ismét rájuk.

A látástól-vakulásig végzett robotot igen őszintén, szívbölszólóan örökíti meg Rácz Ferencné s cseléd társainak, az uradalom többi hónapos és napszámos leánymunkásának dala, melyet együtt énekeltek az intézők és pallérok távollétében. Haragudtak is azok az éneklésért! Ezt őrzí Bodrogi Imréné szájából egy dalcácska utolsó része is:

*„Csirke-pulyka a töreköt rúgja,
Suri bácsi mög a mérget fújja.“*

E dalok teljes szövegét már kezdik elfelejteni. Pedig érdemes visszagondolni e sorokra is:

*„Lēmōnt a nap, mégsincs este,
Napszámosnak nincsen kedve,
Kedve vóna hīzamōnni,
De pallérunk nēm engedī.“*

Erre a kényszerű robotmunkára emlékeztet a következő dal is:

*„Este van mán, késő este,
Haza kéne mōnni,
Annak a jó édesanyának
Jó estét mondani.
Nagy jó estét
Kedves édesnyám,
En mán haza gyűttem.
Eztet a betyár mai napot,
En mán kitőtöttem.“*

Nem is lehetett jobb a cselédsorsú édesanyák és leányok hangulata, kik félbérért is kénytelenek voltak munkába állni, mert várta őket otthon a sok éhes száj, a nyomor és a házi munka, a főzés, takarítás stb. Még vasárnapjuk sem volt szabad pihenőnap. Ezen a napon végeztek el nagyobb munkájukat, a mosást, foltozást, s munkáltak meg veteményesüket. E sok munka fáradttá, kimerültté tette őket. Ezért legkisebb szabadidejüket is pihenésre használták. Ezt summázza a már feledésbe menő béres-szólás, mi szerint: „ha ráérsz mögani, újj lé, ha ráérsz lőüni, akkó fekügy is lő!” Az intézők igen haragudtak azokra a cselédasszonyokra, kik betegségük, terhességük s kisebb gyermekük gondozása miatt a majorban maradtak. Nem voltak tétlenek, hisz elvégezték a házi munkát, mégis F. A. intéző mindig azt kiabálta rájuk, hogy a küszöbön hízlalják a..... A cselédasszonyok háztartáson kívüli munkájában sajnos, nem segíthetett férjük. Hisz nekik is dolgozniok kellett vasárnap. Ha ezt megtagadták, azonnal elbocsájtották őket. A Makói Friss Újság 1925. november 27-i száma Idős Fehér János ügyét kommentálja, aki egész heti csaknem éjt-nappá tevő nehéz munkája után nem ment vasárnap dolgozni. Emiatt nemcsak pénzírságra ítélték, hanem még a földjuttatásból is mellőzték. A cselédség egyrésze azonban fejet hajtott az intézők minden szeszélye, parancsa előtt. Még gyermekeik fejlődő öntudatát, leányuk becsületét, saját önérzetüket is kénytelenek voltak feláldozni megélhetésük biztosításáért. Idős Bencze Jánosné beszél el már a negyvenes évekről, hogy fia légoltalmi solgálat teljesítésének éjszakáján elszunnyadt. Hisz fiatal volt még. A mulatozásból hazatérő intéző ezért igen elverte.

„En elaluttam, folytatja ifj. Bencze János. Arra ébrettem fő, hogy úgy a faromba rúgtak, hogy léestem a priccscrű. Még gondókozni se tuttam, mán is pofoztak. Az intéző azé kapott ilyen vérszömet, mē apám is aszt montá, hogy ha valamit nem jó csinálók, verjőn mög. Ott vót az cpám is. Mögmontam neki, hogy estére még tanákozzunk. Úgy vót, hogy agyon-szirom. Csak anyám beszét lē rula.”

Nemcsak fiatalembereket, hanem asszonyokat is megvert F. A., az uradalom korlátlan ura. Petrács Jánosné F. A. intéző azért, mert védte fiát, aki elszalasztotta az ökröket, kékre-zöldre verte fiával együtt — mondja Rácz Ferencné.

„Emlékszöm, bővíti ki beszélgetésünket Venczel István, egy röggeli özszeveszés miatt szintén F. A. intéző mögütötte Számfira Györgyöt, aki védőleg maga elé tartotta karját. Ezé az intéző hanyatlította Számfirát, még belerúgdosott. Amikő Számfira fölát, intőgettem neki. Hozzám gyűtt. Az orra vérzött, az arca kék vót. Javasótam, hogy az intézőt agygya át ügyvédnek. Mikő F. A. mögtutta ezt, beszélt Cs. S. jegyzővő, aki rávötte Számfirát, hogy ne pöröjje az ispánt. „Hisz a szegény embernek ezután is dolgozni kell, ha élni akar” — mondotta a jegyző. Pész is ígérve neki, Számfira visszavonta a főjelentését.”

A nők erkölcsi kiszolgáltatottsága példátlan volt. Több családnak azért kellett elhagyni az uradalmat, mert az intéző földülta családjuk becsületét, veszélyeztette leányuk tisztaságát. Többször éjnek idején részegen tört a mélyen alvó mit sem sejtő cselédek szobájába. Egy ilyen éjjeli látogatás bátor fogadásáért kellett F. I. családjának is elköltözni az uradalomból, — mondja Rácz Ferencné. Ha ezekről beszélgetünk az uradalom két majorjának cselédségével, tömkelegével mondanak megdöbbentő eseteket. „Különösen a fiatal lányoknak köllött menekülniük az uradalombú”, — folytatja Rácz Ferencné. „Aki mögteccőt, az vagy észökött vagy mögatta magát. Az ilyenöknek asztán sokat ünészték. Még a férhömönésükbe is segítötték őket. Egy fiatal barátnéjit is így atta férhő F. A. intéző (a Dezső-major egyik gazdájáho).” Hasonló esetek említése idős Benkő János szájából — még az uradalom egyik birtokosának cselekedetét sem hagyja leplezve. Igen sokat tud ezekről Rácz Ferencné, idős Benkő János, Bodrogi Imréné, Hancsovszki Etelka, Gulyás Józsefné, Asztalos Ferenc, idős Gorcsa János, Venczel István, Szepesi Ágnes, idős Bencze Jánosné, Medgyesi Mihály s az uradalom minden cselédje, munkása. Kérésükre azonban, minthogy az események szereplői még élnek, nem közölhetem részletesen a történeteket. De érdemes lesz még visszatérni rá, s megismertetni napünkkel azokat az intézőket és pallérokat is, kik tisztségüket, a cselédség és munkások gazdasági kiszolgáltatottságát vágyaik, barbár szeszélyük kielégítésére használták föl. Sem ezekről, sem az intézők lopásáról a majorban beszélni nem lehetett. Semmit sem volt szabad sem meglátni, sem meghallani. Ha valaki nyíltsemű volt, azt veréssel kényszerítették hallgatásra, vagy fölmondtak neki: — mondja Venczel István. Az intézők nemcsak elhallgatták egymás cselekedetét, hanem kölcsönösen

leplezték, védtek is egymást. „Csak écccó átak hadilábon egymással, amikó ketten „udvarótak” egy lánynak, akinek gyerőke is lött. De a kisgyerők nemsokára möghalt, a lány mög éttunt” — beszéli Medgyesi Mihály. A barátságot újból helyreállt. A püspök igen keveset tudhatott az ilyenekről. Hisz látogatása idején csak intézőivel és a „megbízható” pallérokkal beszélt. A kéréskező, analfabétizmusban tartott, s vallásos hiedelmekben és babonákban élő „boldog és megelégedett” cselédségre csak távolról adta „áldását”. Ezért igen kivételes esetekben sikerült vele beszélni.

„Écccó aratáskó, — meséli Venczel István —, főbiztatuk Dajka Ferenc bácsit, hogy mönnyön a püspök elé, ha kigyün, s kérjön tüle pálinkát. Egy alkalommű gyütt is a püspök. Ferenc bácsi ekkó elébemönt, s aszt monta, hogy: „kögyes atyám, a jó isten álgya mög, aggyon nekünk egy kis pájinkát”. Másnap asztán kaptunk is. Azúta az öregnek „kögyes atyám” lött a neve.”

Ilyen eset viszont ritkán adódott. Hisz az intézők távoltartották a püspököt a cselédségtől, mondja Bodrogi Imréné, mert nem akarták, hogy kitudódjon valami. Tartottak attól, hogy egyik-másik cseléd vagy hónapos elszólná magát, megmondaná lopásukat s munkabérüket, melyek mindig alatta maradtak a hivatalos s a püspöknek mondott munkabéreknek. De ha kitudódott volna is valami, a „kögyes atya” mögbocsájította volna hasznóhajtó, „jámbor” alattvalói bűnét.

Az erkölcsi kiszolgáltatottság mellett igen jellemzi a püspöki uradalom urait a vallási elnyomás. Kezdetben református vagy egyéb vallásúakat nem is alkalmaztak, s más hiten lévők „örökföldet” sem kaphattak. Állandó megjegyzéseikkel, gúnnnyal s a fölemelkedés reményét ígérve igyekeztek a katolikus vallásra téríteni át a cselédség másvallású tagjait. Ez az áttérítési kampány különösen 1934-ben volt a legerősebb, amikor a helyi plébánia hivatal kimutatása szerint tizenheten tértek át református vallásról a katolikus hitre. Hogy mennyire nem meggyőződésből, hanem gazdasági kényszerhelyzetük miatt tértek át a katolikus vallásra, bizonyítja az a tény is, hogy az áttértek igen zavaros feleleteket tudtak adni egyházuk vezetőinek, páfördülésük okáról — mondja Asztalos Ferenc, a református hitközség volt presbitere. Az uradalom még a község életében is érezhetően érvényesítette akarátát. Bálint András tanító tud számot adni arról, hogy dr. Komjáti Jenő orvost, ki református vallású volt, egyéves működése után az uradalomirányította képviselőtestület kibuktatta állásából, s idős Bálint András tanítótól pedig az orvos pártolásaért megvonták tanítói földjárandóságát. A cselédség a Horthy-korban templombajárársra kényszerült. Igaz, beszéli Rác András,

különösen a húsvéti gyónásokra jártunk el szívesen, mert eddig se köllött dógozni. Lórévű hoztuk be bennünket a majorbú a községbe. Karácsony táján pedig még ajándékot is osztottak. Éppen akkó, — meséli András bácsi —, mikó javába osztották az ajándékot, (kevés cukrot, lisztet, mákot, stb.), mögkondút a déli harangszó. Lévött kaláppa, térdève imádkoztunk a „szent-tya” egészséigiért a magtár előtt. Egypáran fordítva is mondták az úrangyalát, mer fázott a fejük. Az egyháziadót mög fizetnünk köllött, különben lévőnták a fértájpénzbű.”

A cselédségnek szavazati joga sem volt. „Szavazni bérösök nem möhettek” — emlékszik vissza a 91 éves Vincze János. „Löhet, hogy neköm lött vóna szavazati jogom, ha engettek vóna üdöt rá.” A helybeli előljáróságra is csak egyhangúlag szavazhattak. A község lakói hiába elleneztek az előljáróságot, mondja Márkus Mihály. a cselédségnek rájuk kellett szavaznia. Csak a harmincas évek utólján sikerült szavukat hallatni mind a község lakóinak, mind pedig a cselédségnek, kik viharosan foglaltak állást a MEP egyik képviselője, Váradi Árpád ellen. A Marosvidék 1939 május utólján megjelent „Hat lelei legény a köterben” c. cikke számol be a programbeszéd visszhangjáról. Váradi mondja Bernáth Imre, csak a „löszök” gazdák (kulákoskodó középparasztok — MM.) a tanítók és az intézők pártolták. Már ekkor kezdte szervezni néhány Németországból hazatérő megmételvezett munkás a nyilas-keresztes pártot, s sokatígérő, félreértett programukkal sikerült is vagy 500 leleit bevonniok a szervezetbe. A párt egyik volt vezetőségi tagja a következőkben magyarázta tevékenységüket:

„Mink arra hasznátuk föl a pártot, hogy az uradalom ellen küzdjünk. Nem tuttam kiáni szó nekü, ahogy bántuk a hónaposokká és a cselédökké Napszámuk elszámolásakó mögrövidítötték őket. Favágásba a gallyat ötödin, a tuskót harmadán, a gyökeret felin, a törzset 42-in részték. Mink az ilyenöket akartuk mögszüntetni. Az uradalom cukorrépa

után prémiumot is kapott, de a harmadosok sohasz láttak belőle semmit se. Fődet ötödin atták, pedig máshun harmados vót. Ha mög napközbe munkájukat mögzavarta az eső, akkó félnapjuk mindig odaveszött. Ne-gyed vagy fél napi munkájuké nem kaptak bért sosé a napszamosok. Al-lástfoglaltunk az 1937-be mögtartott „munkásértekezlet” ellen is. Ebbe az időbe a környékbeli uraságok mind Leleire gyűttek, hogy mögállapítsák: a béröket Gyűttek velük munkások is. Itt is behiták a gépesvállalkozót, a vállalkozót, s egy hónapost, akik az értekezlet után vagy bérletöt kap-tak, vagy ajándékpénzt vagy csőszségöt. Ezt is mi piszkátuk ki. Ezé haragutuk ránk az uradalom vezetői.”

A cselédség nyilaskeresztes pártban lévő tagjainak nagyrésze valóban rem látta a faszizmus veszélyét, hanem azon keresztül remélte a püspöki uradalomban esett sérelmeinek orvoslását, igazságának érvényrejuttatását. A nyilasok igazi céljait csak egy páran sejtették vagy látták világosan. Ezek az 1919-es Magyar Tanácsköztár-saság hős harcosai voltak. Szavukat azonban hallatni nem lehetett az uradalomtól való függésük, s az azt szolgáló csendőrök miatt. Sajnos, nagyrészüik már a Tanács-köztársaság bukása után menekülni kényszerült. A fehérterror kb. 20 volt lelei vöröskatonát hurcolt kínzópadra, s ítelt börtönre a Tanácsköztársaság szociális és politikai intézkedéseinek végrehajtásáért. Bíró Mihály, Árva István, Tarján János hős vöröskatonák nevére vajjon ki ne emlékeznék? Nemcsak a vásárhelyi harcokban találjuk ott a lelei cselédség öntudatos harcosait, hanem a salgótarjániban is. Ott vesztette el a fellátát idős Csuri Pál is. Akik pedig visszatértek falujukba, igen zaklatott életet élhettek, beszéli Horváth Ferenc, aki több évig volt kénytelen az ország különböző vidékein dolgozni, mert az uradalomban múltjáért nem alkal-mazták. E hős vöröskatonáknak, kommunistáknak nem kis részük volt már az 1898-ban, 1906-ban s az 1912-ben szervezett aratósztrájkok vezetésében is. Küzdel-mük eredményeként Kurai Pál és Jani Pál vezetésével szervezett 1906-os sztrájk idején az uradalom kénytelen volt megengedni a 12. rész szabad választását. „Írás szerint, — mondja Bödő József, volt részesarató. — többet köllött vóna fizetniük, de az intéző mögígérte, hogy „sömmit se lát”. „Két kötelet is csinátunk egybe”, — meséli Árva Mátyás. „Öt köroszt országos nagy szekér lött”.

Az uradalom az 1940-es években már nemcsak a cselédeket, hanem a község lakóit is szolgálatába állította. Kozma József így emlékszik vissza ezekre az évekre:

„1943—44. tavaszán mög nyarán honvédelmi munkára fogták az emböröket az uradalomba elmaratt gazdasági munkák végzésire. A munkára beosztottakat az előjáróság írta ki. Az akkó mögállapított áron kaptuk a fizetést. A munkát csak az előjáróság főmentésire löhetött otthanni. Igön sok magángazdaság gyomosódott é. Akik mögszöttek, a honvédelmi munkárú, azokat a Dezső-majorba kint-lévő katonák szöttek össze. Kozma Piroskát azé, mer nem mönt é dógozni, égynapra, mög egy écca-kára lécstútkák a községháza pincéjibe. Szabó Mátyást mög az intéző — ki a honvédelmi munkások, parancsnoka volt —, azért, mert előtte nem állt vigyázba főmentés-kérése közbe, arcultötte. F. A. több személyt Malomrétre vitetött.”

Horváth Ferenc beszéli el:

„Itthon összeszöttek bennünket. Makóra, onnan mög Malomrétre vittek. Körülbelü huszonvalahányin vótunk a Kárpátokba erödöt építeni.”

Bernáth Imre és sokan mások Horváth, Ferencsel együtt érezhették, az uradalommal nem ajánlatos ujjathúzni.

A fölszabadulás a fölemelkedés útját nyitotta meg a maroslelei volt uradalmi cselédség számára. A község fiatalsága ma már csak hírből ismeri az ángáriát, a robotot és a ledolgozást, az ötödös részesmunkát, a szárítótkban tartott mulatságo-kat, a fertáj előre evését, s azt a sok-sok nélkülözést, nyomort, gazdasági, politikai, kulturális és erkölcsi kiszolgáltatottságot, melyekre szüleik még oly élénken emlé-keznek. Ők már jövőjük urai, akik a maguk fejével gondolkoznak. Nem állnak már mögöttük pácásbéresek, intézők, s nem kell már azok parancsát az ökör faránál várniok. Szépen berendezett kultúrotthon s ifjúsági szervezet, községi könyvtár fogadja őket, ahol otthonosan érezhetik magukat, s nem kell az ajtónak támaszkodva vagy sarokban állva kényszeredetten neveniók az intézők trágár vicein. Csaknem

minden házban villany, vezetékes rádió van. Nagy számban tudják járatni a napilapokat és folyóiratokat. Napközis óvoda biztosítja gyermekeik jó nevelését s munkájuk zavartalanságát. Nem kell már őket valamelyik jötevő gondozására bízni, melyről Merlák Andrásné panaszkodott 1943-ban a község főjegyzőjéhez írt egyik beadványában. A 12 tanerős általános iskola pedig oly képzést nyújt, mely mosolyra nyitja ifjúságunk ajkát régi babonás hiedelmek hallatán, melyeket néprajzi célból ők maguk gyűjtenek. A szintén felszabadulás után megépített bekötőutak pedig lehetővé teszik mind az egyéni gazdák, mind pedig a két tszcs. árucikkeinek kedvezőbb értékesítését. A maroslelei „Ládaváros” vagy „Nyögitelep” lakói, — ahogyan a felszabadult cselédség lakónegyedét csúfolták a talpnyalással és szerencsével meggazdagodott nagygazdák, — még a püspök által is lakhatatlannak elismert lakásokat, — mely miatt „jobb cseléd nem marad meg állandó szolgálatban”, (amint a miniszterhez írt egyik püspöki levél közli), ma már egészséges s emberhez méltó saját házaikkal cserélhették föl. Új életük elfeledteti szenvedésüket, de az erre való emlékezés miatt küzdöttek a földszabadulás első hónapjaiban és éveiben is az uradalom birtokosának, szekértolónak, pallérainak reakciós kísérletei ellen. Értethető, hogy fáj a múlt visszasíróinak a történelem változása. Hisz például csak plébánosuk egyévi jövedelme 2.400.— P. párbér, 900.— P. egyházi fizetés, 20 kh. föld haszna és sok egyéb (esketés, temetés stb., stb.) mellékese volt 1933-ban, akkor, amikor az uradalom napszámosai átlag egy pengőt vagy még annyit se kereshettek a munkanélküliség miatt. Ezt is összehasonlították jelenükkel, s ezért volt könnyű választásuk az egyre növekvő öntudatú „Ládaváros” nyílt szívű, kedves lakóinak, s az egész község népének azok között, kik békét, megélhetést, emberi megbecsülést nyújtanak nekik.

MÁRTA MIHÁLY

TÜKÖR

Szeged felszabadult képzőművészetéről

„Ha késik is a tavasz, azért nem marad el soha. Színei, formái előbb-utóbb kibomlanak, és hirdetik az élet diadalát... Abból a földből, melyben Károlyi Lajos álmodik az örök szépségről, a művészet tavaszának kell teremnie!” — írta reményteljes sorait huszonhat évvel ezelőtt, egy szegedi képkiallítás katalógusába Juhász Gyula.

Ma, 1954. őszén, városunk felszabadulásának tizesztendős évfordulóján, tekintsük meg egy pillanatra, mivé fejlődött a Horthy-fasizmus árnyékos évtizedeinek zord tele után a megújódott magyar képzőművészet életerős fájának a Tisza—Maros-szögi táj napsugara alatt bimbózó ága?

Tavaly májusban, a választási harc utolsó napjaiban, egy tárlat nyílt meg Szegeden, melyet iparosodó városunk legmodernebb üzemében, a korszerű szovjet gépekkel berendezett Textilművek felsővilágítású, derűs falai között rendezett meg a Móra Ferenc Múzeum. Az értékes kiállítás, mely művészi alkotásokon keresztül dokumentálta Szeged és vidéke népének szomorú múltját és építő jelenét, — nemcsak a választási győzelem kivívásához és a békeverseny döntő lendületéhez járult hozzá meggyőző erővel, hanem ténylegesen és jelképesen is hű kifejezője volt annak, hogy a múzeumok — a néptől eddig megtagadott, az urak féltve őrzött, öncélúságot szolgáló — kincsei ma már a dolgozók millióinak jogos, elidegeníthetetlen tulajdonában vannak, és haladó hagyományaikat felhasználó új kultúránk építőköveivé váltak.

„A múlt és a jelen Szeged képzőművészetében” című — országos viszonylatban is kezdeményező — üzemi kiállítását a Múzeum, a helyi élő festők alkotásainak a bevonásával rendezte meg aképen, hogy a tematika jelent bemutató anyagát, a művészek felszabadulás után festett, városunk építését, kialakulót